

UDK: 821.163.42.09-1
821.163.42-05 Maretić, T.
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 2. 1. 2010.
Prihvaćen za tisak: 23. 6. 2010.

STIPE BOTICA
Filozofski fakultet u Zagrebu
Ivana Lučića, 3, HR – 10000 Zagreb

STO GODINA OD MARETIĆEVE KNJIGE "NAŠA NARODNA EPIKA"

Autor analizira bitne postavke ove važne knjige o narodnoj epici, njezin utjecaj na sve potonje proučavatelje i na primat epike u povijesti usmene književnosti. Kritički promatra Maretićev izbor tekstova koje je uzeo za stručnu ekspertizu.

KLJUČNE RIJEČI: *epika, usmena književnost, epski junak, povijest.*

Pristup ovoj kompleksnoj Maretićevoj knjizi, paradigmatškoj za epiku općenito, otisnutoj 1909.,¹ može se dobro osjetiti citiranjem samog svršetka knjige, na stranici 328. kaže: "Ja sam g. 1897. u V knjizi 'Nastavnoga vjesnika' napisao članak *Narodna imena mjesecima* te sam na str. 252. došao do zaključka da imena *siječanj, veljača, ožujak* itd. po svoj prilici nije sačuvao prosti narod, nego su se sačuvala književnom tradicijom među katoličkim popovima i fratrima i drugim pismenim ljudima. Mislim da se od imena mjeseci nalazi u narodnijem pjesmama samo ime *prosinac*, i to samo u dvije pjesme, koje su začudo muhamedovske: 'zagledaše se jedan u drugoga baš kao vuci prosinca miseca' (Zbornik Kat. Hrv. III, str. 213), - "na njemu se dlaka podignula ko na vuku prosinca miseca' (str. 229). Tko bi znao reći kako je ime 'prosinac' zalutao u te dvije pjesme? Svakako je ovo što sam ovdje rekao o imenima mjeseci u narodnijem pjesmama potvrda onome mojem u 'Nastavnom vjesniku' izrečenom zaključku. Dodajem da se sva imena dana u sedmici (*nedjelja, ponedjeljak* itd.) nalaze u narodnijem pjesmama, jedna češće, druga rjeđe; dakle bi se nalazila i imena mjeseci kad bi doista bila narodnijem pjevačima poznata". Nedvojbeno je da je i za ovakav sud imao pokriće u svom omiljelom uzoru: Vuku Stefanoviću Karadžiću u čijim zbirkama doista i nema ovakvih "narodnih naziva", tj. hrvatskih naziva, ali ih obilno ima u hrvatskim rukopisnim zbirkama epske provenijencije iz druge polovice 19. stoljeća. No, te pjesme nisu Maretiću bile ni po čemu zanimljive, pa ni po hrvatskim imenima za mjesece.

Maretić, iako se pretežito držao naslova knjige, i govorio uglavnom o epskome pjesništvu, *usputno* je – kao u citiranom odlomku – govorio o raznim, ali ne samo

¹ Knjiga je izišla u ediciji Znanstvena djela za opću naobrazbu, knjiga četvrta, JAZU, Zagreb 1909. Pretisak knjige T. Maretić, *Naša narodna epika*, izdao je Nolit, a napomene i pogovor napisao Vladan Nedić, Beograd 1966., čijim ćemo se citatima služiti u radu.

usputnim, pojavama i oblicima kulture u narodnome životu i običajima, tradicijske kulture koja se obilno nalazi u pjesmama i drugim književnim strukturama usmene provenijencije. Pitanje je, naravno, uzorka koji mu je poslužio, u citiranom odlomku i drugdje, za književnoznanstvenu ekspertizu i točnosti tvrdnji koje na temelju takve ekspertize izvodi. Kad je Vladan Nedić 1966. pisao pogovor toj Maretićevoj knjizi, istaknuo je da je "od njenog izdanja prošlo više od pola veka" i da je "sačuvala dobrim delom svoju vrednost" (Maretić, 1966: 351). S obzirom na vrijednost iznesenih postavki danas bi se moglo reći da je situacija tek donekle slična, jer se puno toga promijenilo u cjelini usmene književnosti, posebice stoga što epske narodne pjesme više nikako nisu "privilegirane". Što se pak tiče epskoga književnog modela i Maretićeve ekspertize tog modela, tu se doista nije mnogo promijenilo ni nakon gotovo stoljeća od pojave knjige. U tom je pogledu Maretićeva knjiga aktualna i danas, a takvo nešto rijetko se događa u književnoznanstvenim tekstovima – da im vrijednost ne izbljedi ni nakon jednog stoljeća.

Kad je Maretić napisao tu knjigu, imao je iza sebe desetak stručnih i znanstvenih radova o narodnoj književnosti,² prevedene i otisnute *Ilijadu*, *Odiseju* i *Eneidu*, i njegov je znanstveni profil usmenoknjiževne profilacije bio potpun te je njegova riječ utemeljena na pravom uzorku i dorečena bez zadržke. Nije to neko imaginarno predmnijevanje i nagađanje, nego su autoritativne tvrdnje iza kojih stoji dugogodišnji rad, stav i stečeni ugled u znanstvenom svijetu. Začuđuje stoga da se nakon tiskanja te knjige nije više intenzivno bavio usmenom književnošću, tim više što se iza dvadesetih godina ovim dijelom usmene književnosti intenzivno bave (a nešto kasnije objavljuju i samostalne knjige) književnoznanstveni autoriteti kao Matija Murko,³ Albert Lord/Milman Parry,⁴ Gerhard Gesemann⁵ i dr. Štoviše, gotovo privilegirani status usmene epske pjesme održat će se još dugo, pa možda sve do pojave edicije PSHK, šezdesetih godina (i tada će epskim pjesmama, kao i u aktualnoj SHK, biti posvećene dvije knjige, od ukupno pet knjiga cjelokupne hrvatske usmene književnosti).

BITNE POSTAVKE MARETIĆEVE KNJIGE I OSVRT NA NEKE OD NJIH

U predgovoru objašnjava koncepciju svoga rada i ističe da knjigom želi "našu narodnu epiku obuhvatiti u cjelinu..., s više različitih strana" (1966: 9) te kritizira dosadašnju praksu da se "premalom promatra naša narodna pjesma s estetičke strane, a nimalo... s etičke i mitološke". Za prvu od njih, estetičku, nalazi opravdanje da doista "ima mnogo više slabih pjesama negoli dobrih" (10), etički bi bilo relevantno "koliko je narod u njima pokazao svoje nazore o vrlini i zloći" (10), što nije lako moguće pokazati kao specifikum. Za mitološku stranu reče da u narodnim epskim pjesmama "nijesam našao nimalo podataka za kakvu mitologiju" (10). Valja istaknuti da se u ovoj trećoj odredbi, "mitološkoj" potpuno udaljio

² Ističem ovdje samo dva važnija: "Stajaći brojevi ..." i "Metrika narodnih naših pjesama", 1907.

³ Matija Murko, *Tragom srpsko-hrvatske narodne epike*, I - II, Zagreb, 1951.

⁴ Milman Parry i Albert B. Lord, *Srpsko-hrvatske junačke pjesme, I-II*, Beograd–Cambridge, 1953/54. Albert B. Lord, *The Singer of Tales*, Cambridge, 1960.

⁵ Gerhard Gesemann, *Erlangenski rukopis starih srpskohrvatskih narodnih pesama*, Srijemski Karlovci – Beograd, 1925.

od Nodilova stava, koji je, baš na tragu epskoga pjesništva, posebice Vukovih zbirki, iskonstruirao širok spektar mitoloških sekvenci i imao jako puno i domaćih i inozemnih nasljedovatelja (Nodilo, 1880). Tragovi Nodilova stava aktualni su do danas.⁶ Maretić ističe da će i on više nego u ova tri aspekta promatrati naše pjesme u njima samima, u njihovoj izvedbenoj strukturi, i u usporedbi s Homerom i posebice ruskim *bylinama*. Za usporedbe s drugima, pa i Homerom i *bylinama*, utjecaj nije izravno potaknut te to zajedničko nije nikakvo epigonstvo koje bi onda "prodrlo u našu narodnu epiku" nego je sličnost opća antropološka crta, odnosno "neko epsko raspoloženje prstonarodnijeh pjevača (koje) donosi samo sobom mnogo zajedničkih crta (...) (kao)prstonarodni proizvodi" (10). Desecima puta pronalazi uvjerljive usporedbe jer "Byline i Homera držao sam najzgodnije u mome rečenome poslu, jer su to prstonarodni proizvodi, kao što su i naše narodne junačke pjesme; u potpunoj mjeri vrijedi to i za 'byline', a Ilijada i Odiseja ako i jesu prošle kroz umjetne pjesničke ruke dok su do nas došle onakove kakove su, ali je opet u njima ostalo prave prstonarodne epike da se rad umjetnijeh pjesnika u njima slabo i opaža" (11).

Dao je potom opsežan popis knjiga otisnutih narodnih pjesama, gdje se osobito ističu Vukove knjige (prva druga, treća i četvrta; pa posmrtno šesta, sedma i osma) *srpskih narodnih pjesama*. Od hrvatskih autora tu su Jukić–Martićeva,⁷ Marjanovićeva,⁸ Bogišićeva,⁹ Hörmannova¹⁰ i četiri prve knjige Matičine zbirke *Hrvatske narodne pjesme* (od 1896. do 1899.). Iz sekundarne literature, pretežito stručne, navodi dvadesetak autora, među njima Orbinija i Kačića, Šafařika i Daničića, Hilferdinga i Halanskoga.

Uzorak je i knjiga pjesama i autora stručnih radova svakako dostatan i reprezentativan, ali će se u izvedbi ipak sve mjeriti po Vuku Karadžiću, i zapisivaču (i popravljaju) narodnih pjesama i komentatoru – njegovoj stručnoj riječi o svekolikom radu. Maretić je gotovo u svemu suglasan s Vukovim radom i na stotinama mjesta u knjizi pravi je panegirik Vuku Karadžiću. Čak je i svoj književni diskurs u mnogočemu usuglasio s Vukovim (posebice arhaičan gramatički iskaz, sintaksu). Jako je indikativno da Maretić nije uzeo u razmatranje ni jednu rukopisnu zbirku iz fondusa Matice hrvatske ni Akademijina Odjela za narodni život i običaje jer je tu bilo desetak relevantnih zbirki koje neusporedivo više od Karadžićevih knjiga predstavljaju hrvatsku usmenu epiku, primjerice Pavlinovićevu i Glavićevu.... Maretić je nekoliko puta naglasio da je Karadžić u duhu romantizma "sa svojim izdanjima narodnijeh pjesama...našao u Evropi onoliko simpaticnoga odziva...te su s ushitom čitali, hvalili i slavili" (19). Ističe da je zapravo samo Vuk "mogao na svijet iznijeti ponajljepše plodove narodne naše vile" (20). Takva *narodna naša vila* u skladu je inače s Maretićevom uporabom zamjenice *naša* jer je

⁶ Primjerice u radovima Radoslava Katičića i Vitomira Belaja.

⁷ Ivan Franjo Jukić i Ljubomir Hercegovac (fra Gr. Martić), *Narodne pjesme bosanske i hercegovačke*, Osijek, 1858.

⁸ Luka Marjanović, *Hrvatske narodne pjesme što se pjevaju u gornjoj Hrvatskoj i u Turskoj Hrvatskoj*, Zagrebu, 1864.

⁹ V. Bogišić, *Narodne pjesme iz starijih, najviše primorskih zapisa*, Biograd, 1878.

¹⁰ Kosta Hörmann, *Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini*, knjiga prva, Sarajevo, 1888; knjiga druga, Sarajevo, 1889. O tim je dvjema knjigama zanosno pisao Vatroslav Jagić u *Archiv für slavische Philologie* (1888. i 1891.)

u njoj i hrvatska i srpska epska pjesma *pjesma jednoga naroda*, u što je Maretić bez zadržske vjerovao.

Kad govori o vrijednosti narodnih epskih pjesama ističe da "ima mnogo više loših nego dobrih pjesama", a on, Maretić i svaki estetik tj. "čovjek u kojega ima smisla za prirodnost u poeziji i za narodnu epiku jamačno će veliku pjesničku vrijednost priznavati nekim našim junačkim pjesmama kakve su npr. u Vuka" (21) te poimence navodi *veliku vrijednost* trideset pjesama: 24 pjesme iz Vukovih zbirki, jednu iz Jukić–Martićeve, četiri iz "Vienca uzdarja"¹¹ i jednu iz prve Hörmannove knjige. Svoj je popis zaključio: "Ovo su samo primjeri lijepih i dotjeranih pjesama koje bi služile na čast svakoj narodnoj književnosti na svijetu" (22). Stanovito pravdanje svog postupka zašto je baš odabrao ove pjesme, a ne druge i iz drugih izvora, naznačio je riječima: "Ja nijesam ovdje htio izbrojiti sve lijepe i dotjerane junačke naše pjesme što se nalaze po različitim zbornicima, jer mi to nije ni svrha; ali držim, kad bi tko objektivno htio sastaviti iz svih dosad štampanih zbornika popis junačkih pjesama koje u pjesničkoj vrijednosti ne zaostaju iza onijeh što sam ih ja sada za primjer naveo, da bi taj popis obuhvatio najviše oko 100 pjesama, pa kad bi se te tako nađene pjesme u jednoj knjizi štampale, ne bi ta knjiga po svoj prilici bila veća od II knjige Vukove (1845), a to je otprilike dvanaesti dio svih junačkih narodnih pjesama što su dosad na svijet izdane ili u odjelitijem zbornicima ili u različitim drugim knjigama (kao što su npr. časopisi)" (22). Ovaj odlomak zavrjeđuje pozornost iz više razloga: 1. zbog tvrdnje o "lijepim i *dotjeranim* pjesmama" jer su gotovo sve dotjerane izrazitom intervencijom *zapisivača* (ili komentatora), postupak koji je romantizam doduše sankcionirao, a Vuk obilato koristio; postupak koji je znanstvena folkloristika odavno napustila jer se temeljito kosi s načelom *izvornosti*. 2. Problematičan je popis od svega "najviše oko 100 pjesama" – lijepih i dotjeranih – jer se taj broj, po svim književnoznanstvenim kriterijima, višestruko premašuje. Ta samo je u Pavlinovićevom rukopisu preko stotinu epskih pjesama, a većina od njih se može mjeriti, po svim književnoznanstveno vrijednosnim parametrima, s Maretićevim odabirom. Ako se ovome doda, u daljnjem Maretićevu tekstu, da je u drugi niz pjesama uvrstio one "koje su po svojoj pjesničkoj vrijednosti *srednje ruke*", da je takvih oko tri stotine i da su mnoge od njih "složene od kojekakvoga krpeža..., bez pjesničkoga poleta, bez razumljivosti, a često i bez smisla" (23). Među slabijim pjesmama našao je da ih je najviše o povijesnim događajima iz XIX. stoljeća. I ovdje se Maretić u potpunosti poveo za Vukovim kriterijem o vrijednosti s obzirom na tematiku i vrijeme zapisa. U Vukovim su knjigama zapisi narodnih epskih pjesama gotovo u cijelosti nastali Vukovim zalaganjem, (pre)stiliziranjem, popravljanjem. Dobar dio tih pjesama doista je tematski vezan za znatno ranija razdoblja: od Kosova i nadalje. U Vukovu odabiru "dobrih i dotjeranih pjesama" iz tog su vremena pretežite. Time mu je starost motiva glavni vrijednosni kriterij, a mlađe po motivima – kakve su pjesme pretežito o srpskim ustancima iz XIX. stoljeća – po njegovoj su prosudbi slabije vrijednosti. Hrvati pak, za razliku od Srba imaju drugačiji status usmene književnosti u svojoj kulturi, ne toliko u izvođenju koliko u zapisima. Naime, Hrvati zapisuju svoje narodne pjesme još od sredine XV., i one lirske i epske fakture, posebice *bugaršćičkog tipa*. Među tim starim zapisima,

¹¹ Zbornik u čast stotoj obljetnici Kačićeve smrti *Vijenac uzdarja narodnoga o Andriji Kačić-Miošiću na stoljetni dan preminuća*, Zadar, 1861.

po starosti predvukovskima, na desetke je pjesama koji po književnoestetskim kriterijima nadmašuju ove Vukove vrijednosne kriterije. No, i ono što je zapisano kasnije, ako je primjereno ostvareno, odnosno ako je došlo do suglasja snažne motivacije, kontekstualizacije i vrsne verbalizacije, dalo je vrijedne proizvode. Vremenski odmak od događaja najčešće je uvjet vrsne epske tekstualizacije, pa su tako dvije najvažnije teme hrvatske usmene epike; ona iz područja senjske *epopeje* i, mlađa, iz vremena ratova za oslobođenje od osmanlijske vlasti: od *kandijskoga rata do bečkoga* i *'maloga rata'* uglavnom zapisane od druge polovice XIX. stoljeća i ostale u rukopisima, koje Maretić, na žalost, zaobilazi. Na takve pjesme, iz hrvatskoga sadržajnog kruga, Maretić očito nije računao, a općenito se drži da je za vrstan usmenoknjiževni postupak potrebna poprilična *vremenska udaljenost* od događaja i ličnosti, da mora u narodu neka tema dovoljno osnažiti da bi mogla biti pjesnička relevantna građa. Glede bližih, devetnaestostoljetnih događaja i aktera Maretić je s pravom bio oprezan i nije visoko cijenio poprilično veliku količinu i narodnih pjesama koje su se proizvodile kao ni one nizove pjesama *pučkog književnog fenomena* kada su mnogi *loši pjesnici* pjevali u maniri usmenoknjiževnog fenomena i stvarali, najčešće, slabije pjesmotvore. Maretić je to nazvao pravim imenom, kao "nenarodne pjesme što su na svijet izišle pod imenom narodnih pjesama" (24).

Maretić je dužnu pozornost posvetio i pitanju starosti narodnih junačkih pjesama i, mada nalazi neke motive i tragove o pjesmama, u opijevanju od XII., XIII. i XIV. stoljeća, kada su, po suvremenim književnoteorijskim odredbama, junački ep i narodna pjesma ovoga tipa bili zamjena za pravu i znanstveno utemeljenu povijest,¹² nalazi da nema pjesama iz tog vremena te "... koliko su vremena prije početka XVI vijeka Hrvati i Srbi imali junačkih narodnih pjesama, to mi ne znamo niti možemo znati jer nemamo za to nikakvih dokaza" (29). Na isti je način postavio i pitanje u kojem je kraju započela narodna epika u svom dominantnom i stereotipnom izgledu. Glede ovih pitanja: starosti i prostora nastanka pjesama, stanje se nije bitno promijenilo ni do danas.

Što se tiče postanka, i izvedbene fature epskoga opijevanja, Maretić je držao da su ranije nastale *lirske* (ženske) pjesme, pa onda *lirsko-epske* (primjerice u bugaršćicama), a tek tada prave *epske* (junačke) pjesme. Nizom primjera je pokazivao kako je "narod... u svome napredovanju došao do žensko-junačkih pjesama, a iz takvih mogle su se napokon razviti prave junačke" (35). Maretićeva tvrdnja "narod ... u napredovanju" upućuje donekle na onaj stav o visokoj vrijednosti elitne kulture u odnosu na onu prvu, izvornu, drevnu, agrafijsku (bespismenu) kakvu je svojevremeno sugerirao i Fortis u svom poznatom djelu! Maretić je nedvojbeno više cijenio epske pjesme od ostalih usmenoknjiževnih vrsta.

Književnu strukturu epskih pjesama Maretić razmatra unutar triju parametara: 1. tehnike, 2. odnosa prema povijesti i 3. sadržajne razine. Njegova će se daljnja raščlamba epskih narodnih pjesama osvrtni na sve tri odrednice. Dao je ipak vrlo eksplicitnu odredbu odnosa *povijesti – poezije*: da su "narodne tradicije svuda na svijetu vrlo nepouzdan izvor za istoriju" (35). U sadržajnom smislu, u pjesmama odabranima za svoju ekspertizu, nalazi brojne pogreške (primjerice mjestopisa, vremenskog trajanja događaja, nepreciznost oko glavnih likova...) kad se supostave

¹² Usp. o tome: Auerbach, 2000. i Borges, 2001: 45-46.

pravoj znanstvenoj povijesti. To je također gotovo opći stav svekolike teorije književnosti.

Dao je znanstveno utemeljenu odredbu *internacionalnog* i *nacionalnog* sadržajnog sloja u narodnim pjesmama, naravno s njegovom odredbom i stavom da su Hrvati i Srbi jedan narod. Mada mu je bilo stalo da pokaže uporabnu vrijednost međunarodnih motiva, za mnoge motive (bar njih tridesetak) dao je logično objašnjenje da "ne treba za svaku crtu misliti da je k nama došla odnekud, kojoj nađemo kakvu više ili manje sličnu paralelu u kojoj drugoj književnosti".¹³ U skladu sa svezremenskim antropološkim postavkama, koje Maretić multidisciplinarno poznaje, "zajedničke crte treba izvoditi iz srodnoga duševnog raspoloženja u kojoj su se nalazili ... i pjevači, i slušaoci" (52) bilo kada i bilo gdje.

Klasifikaciju narodnih epskih pjesama ustrojava drukčije nego Karadžić i potpuno je zaobišao njegov *klasifikacijski cikluski niz*.¹⁴ Ističe da ih je moguće svrstati ili "po istorijskim imenima" ili "po sadržaju", a kako u povijesnim odredbama nalazi puno nereda to nudi sadržajnu razdiobu: *pjesme legendarne* (1), *poluistoričke* (2), *prave junačke* (3) i *pričalice* (4). Ovakva je razdioba više-manje ostala trajno u hrvatskoj usmenoknjiževnoj povijesti, s tim da se legendarno uklapa u širi mitsko-mitološki okvir, a "poluistoričke" i "prave junačke" u tipične povijesno-junačke pjesme, pričalice su sve one s novelističkim oznakama.¹⁵

Najvažniji i književnoznanstveno najsigurniji dio Maretićeve knjige jest obrada *tehnike epskih narodnih pjesama*. Njegove su postavke, s malim nadopunama, ostale do danas značajan i prepoznatljiv dio stila epskih pjesama. Najprije je, u kratkim potezima i preciznim formulacijama, obradio dio narodnog stihotvorstva, dajući sve važnije odredbe *epškoga deseterca*. U usporedbi s dugim stihom, stihom hrvatskih *bugarštica* (Maretić koristi ovaj izričaj, a za starost kaže "ne možemo uzimati kao sigurnu istinu da je stih bugarštica prvobitni i najstariji stih naše narodne epike"), iznosi deseteračke izvedbene odlike: recitativni ton, stalan omjer dvaju dijelova (4+6 slogova), stalnost cezure (odmora, predaha); objašnjava *akcenatski* i *silabički ustroj*, naznačuje omjere dvosložnih, trosložnih i višesložnih riječi unutar akcenatske cjeline itd.

Na lingvostilističkoj razini objašnjava specifičnosti uporabe određenih i neodređenih oblika pridjeva, brojnost uporabe deminutiva, česta ponavljanja riječi, udvojenost prijedloga, učestalost zamjenica "taj" i "onaj", koje se javljaju "kao kakav artikul" (66). Naznačuje i neke specifične uporabe riječi (vezanje dviju riječi veznikom "i", uporabu imena iza prezimena, rastavljanje atributa od imenice) itd. Ukupno je odredio četrnaest specifičnosti epske tehnike.

¹³ Donosi paralele iz dvadesetak svjetskih književnosti i kultura, supostavljenih hrvatskoj i srpskoj, a najviše je paralela iz klasične starine, slavenskih književnosti, iz talijanske, francuske, njemačke, portugalske, staroperzijske i drugih.

¹⁴ Karadžić je epske narodne pjesme uglavnom svrstao u devet ciklusa: 1. ciklus pretkosovski, 2. kosovski, ciklus Marka Kraljevića, 4. ciklus despota Brankovića, 5. ciklus braće Jakšića, 6. ciklus junaka Hrvaćana i Ugričića, 7. hajdučko-uskočki ciklus, 8. muslimanski, 9. Karađorđev ciklus. Iz ovoga je popisa lako zaključiti da se ni na koji način ne uklapa u klasifikacijsku shemu koja bi mogla biti zanimljiva Hrvatima.

¹⁵ Takvu je klasifikaciju, s manjim preinakama, ostvarila Matičina edicija PSHK i SHK.

Posebno je poglavlje vezano za uporabu *tropa* i *figura*. Za epitete nalazi da su "prirodni jer su to najčešće riječi koje se i u običnom govoru vrlo često upotrebljavaju" (70). Za usporedbu s Homerom nalazi da su tu često "neprirodne" = umjetno stvorene riječi. Objasnio je i pojavu rijetkih riječi poput riječi "čarni", "rusi", "rujni" i nekih sintagmi koje su kontekstualno opravdane (primjerice "zelen mač", str. 75), ili drugih posupstantiviranih formulacija ("desnica ruka", "ljepota djevojka"). Posebice se zadržao na objašnjenju figure *hendiadys*, česte figure u narodnom pjesništvu, a danas rijetke, kada umjesto jedne imenice s atributom dolaze dvije imenice, primjerice "kita i svatovi" = kićeni svatovi, "čudo i gospodstvo", "poljem /ili morem) i širinom", "u kolu i djevojkam", itd.

Od ostalih je figura naznačio veću uporabu *poredbe* u svim svojim pojavnim oblicima. Za *alegoriju* reče da "alegorija u našoj narodnoj epici nema mnogo" (80). To nikako ne odgovara stvarnosti jer ih je napretek u svim tipovima narodnog pjesništva, posebice epskoga, a na njih je uputio i Luka Zima svojim opisom figura u našoj usmenoj poeziji (Zima, 1880).¹⁶ Upućuje na figure *ponavljanja*, kao stanovito stalno mjesto. Stalnih mjesta, osobito na sintagmatskoj razini, po Maretiću, ima dosta u epskom pjesništvu. No, on nije odredio postupak ponavljanja kao *formulu*, tu specifičnu odliku kojoj epsko pjesništvo duguje svoju izvedbenu učestalost jer su formule one jedinice koje podjednako poznaju svi akteri usmenoknjiževne komunikacije.¹⁷

Brojni primjeri *personifikacija* (razgovor s konjem, poosobljeni sokoli i gavrani, stvari i pojave) posebne su odlike epskoga govora.

S obzirom na kompozicijski ustroj epskih pjesama ističe *stereotipne početke* (više tipova), stereotipne završetke,¹⁸ specifične uvode u fabularni ustroj, i sl. Ovdje ističe pohvalu Kačiću koji je baš prepoznatljiv na tim dijelovima, odnosno "što je početke uzeo iz narodne pjesme i ... što se ogledao... samo u dobre i dotjerane pjesme" (98).

Maretić je djelomice odredio i ulogu *narodnog pjevača*, i specifičnosti usmenoknjiževne komunikacije s potencijalnim *recipijentom*, stručnim načinom kako je to još preciznije određeno u potonjem kompleksu književnoznanstvene recepcije.

Zadržao se i na specifičnosti epskih *opisa*, određivši ih kao "ono što je u vremenu jedno za drugim ili u prostoru jedno za drugim" (112).

Među *stajaća mjesta* epske pjesme odredio je i česte brojeve (koji po učestalosti postaju stalna mjesta). Tu je odredio pojavnost i ulogu najčešćih *deset brojeva*: 3, 4, 7, 9, 12, 15, 30, 100, 300 i 1000. Dao niz primjera uporabe, i funkcije, mada je ponešto izostala odlika *simbolike* brojeva koja se mogla uspostaviti u epskoj poeziji.

¹⁶ Vrlo je indikativno da se ni jednom Maretić ne osvrće na tu knjigu, koju je tadašnja poetika bezrezervno hvalila, a pohvalu je izrekao i ponajveći estetičar hrvatske književnosti, Franjo Marković.

¹⁷ Formulu, kao leksičku i sintaktičku jedinicu kasnija će usmenoknjiževna znanost posebno istaknuti, kao primjerice Schmaus, u: *Usmena književnost*, 1971.

¹⁸ Uz stereotipne početke veže se i jedan postupak posebnog uvoda u pjesme, nazvao ga je *zapjevak*, i specifičan svršetak, *dopjevak*, i stručno ih objasnio.

Zaključno je formulirao da su prepoznatljive (i dobre) crte epske pjesme: epiteti, poredbe, osobiti počeci i svršeci, ponavljanja, opisi, brojevi. I, kao suprotnost tome, odredio je i slaba mjesta epske pjesme, a među njih se navodi *hiperbola*, (nemotiviran) *humor* i *ironija*, pa *naivnost*. I za ove "slabe crte" narodne epske pjesme dao je dosta primjera, mada postupke uporabe nije svugdje dovoljno i uvjerljivo prikazao.

U poglavlju "Istorička lica" iznio je dug i iznimno opsežan niz imena "od najstarijih vremena do svršetka XVII vijeka, jer kao što pjesme tzv. 'novijih' vremena nijesu ni izdaleka onako važne i zanimljive kao starije pjesme, tako ni lica" (141). Poredao ih je *abecednim* redom i, u najvećoj mjeri, nastojao uspoređivati i usuglašavati *povijesnu stvarnost* osoba i *literarnu (narodnopjesamsku) stvarnost/ obradu*. Čini se da je ovo, makar opsežno poglavlje (punih stotinu stranica, str. 141-238), slabiji dio Maretićeve rada, to ću se, pored popisa svih imena, osvrnuti samo na važnije i, za književni ustroj epskih pjesama, dominantne motive (oko nekih likova).

Anđelija, Bajo Pivljanin, Đurađ Branković (i žena mu Jerina, i cijela obitelj – naročito Vuk Branković, "izdajica" i "nevjera" /zbog literarne homogenizacije oko njegova lika/, u *misterioznoj* predkosovskoj večeri, str. 143-155), Crnojevići, Đuro Daničić, Demo Brđanin, Đerzelez Alija, Filip Madžarin, Grčić Manojlo, Horvat Ivaniš, Jakšići, Stojan Janković, Jug i Jugovići, Kaica vojvoda, Ivan Karlović, car Konstantin, Konstantin Mejanović, Andrija Kraljević, Marko Kraljević (175-183), sa svim podacima o prijenosu ovog povijesno prosječnog lika u literarno epopejiziran. Pokušao je odgonetnuti taj raskorak između povijesne i literarne zbilje i pretpostavljao da je do epopejizacije došlo, kao i drugdje u narodnim pjesmama, "ili zbog iznimne tjelesne snage ili zato što su narodni ljubimci i slavljenci vrlo često ljudi moralno rđavi i nedostojni, ali oni mogu kojekakvim nelijepim sredstvima ući narodu u volju" (183). Kuzun Janjo, knez Lazar (i carica Milica), Leka Đukađin, Ljutica Bogdan, Vuk Mandušić (hrvatski junak za kandijskoga rata, za koga je Maretić dao dosta netočnih podataka, posebice s obzirom na relativno pouzdan onovremeni Divnićev opis "Kandijskoga rata u Dalmaciji"), kralj Matija(š), Milutin, Mina od Kostura, Mirčeta, Močivuna Vuk, Momčilo, Petar Mrkonjić, Musa Kesedžija, Stefan Musić, Mustajbeg, Nemanja, Miloš Obilić, Oblačić Rade, Rade Neimar, Radul, Relja, Sv. Sava, Sekula, Ivan Senjanin (s vrlo oskudnim i povijesnim i narodnopjesamskim podacima), Sibirjanin Janko, Ilija Smiljanić, starina Novak, srpski car Stjepan, Stjepan Dečanski, Herceg Stjepan, Stjepan Lazarević, Strahinjić ban, Svilojević, Damjan Šajnović, Cvijan Šarić, Šišman (zadnji bugarski car, umro 1394.), Todor Kladnić, Vladeta Vuković, Vladislav, Voinovići, Vukašin, Nikola Zrinjski (sigetski branitelj, Maretić vrlo oskudno o njemu).

Komentar: od sedamdesetak "historičkih lica" – junaka/aktera u epskim narodnim pjesmama, svega ih je desetak iz hrvatske književne (i kulturne) tradicije.

Općenito, više cijeni povijesne podatke nego pjesamske, mada je glavninu informacija o njima, literarnim junacima, iskonstruirao iz narodnih pjesama, posebice Vukovih.

U četvrtome poglavlju, pod naslovom *internacionalni motivi*, dao je važnije obrade svih triju tematskih krugova epskih pjesama (legendarnih, junačkih, pričalica) supostavljenih svjetskim obradbama tih motiva.

Među *legendarnim* svjetski poznatim motivima prikazao je kako je narodna pjesma prikazala motiv *žrtvovanja djeteta* (koje oživi i zasja suncem), *ognjenu Mariju*, *zгода oko cara Duklijana* (Dioklecijana, kojemu je sveti Ivan ukrao sunce i vratio ga na nebo!) i posebice svetojurjevsku legendu o *svetome Juri i zmaju*.

Svi su ovi motivi, dokumentirano i uvjerljivo, poznati na širem europskom prostoru (posebice mediteranskom kulturnom krugu) i Maretić je pokazao raspone sličnosti i razlika obrada.

U *pravim junačkim pjesmama* obradio je nekoliko tipičnih motiva koji su općepoznati u mnogim kulturama. Tako je motiv o sudjelovanju *srodnika*, posebice *ujak i nećak*, na megdanu (a da se ne poznaju) dokumentirao s desetak junačkih pjesama. Mada Maretić to tek naznačuje, u hrvatskoj je narodnopjesamskoj tradiciji tu vrlo uporabljiv slučaj Janka i njegova nećaka Sekula (posebice obrađen u hrvatskim bugaršćicama i Kačićevoj *Pismarici*).

Da *nevjerna (oteta) žena* u dvoboju pomaže i onome koji ju je oteo i zakonitome mužu, pokazuju mnoge narodne pjesme, a Maretić je dokumentirao s nekoliko primjera. Taj je motiv u hrvatskoj epskoj narodnoj pjesmi posebice uspješno interpretiran tek poslije zapisa najduže (po mnogima i najbolje) hrvatske epske narodne pjesme "Primorac Ilija i ženini prosci", kao uzorka pjesama s *odisejskom motivikom* (Banović, 1951: 139-244). Obradio je i važnije detalje često rabljena motiva *natjecanje za djevojku*, upućujući na širi kontekst obrada tog motiva, od orijentalnih *Priča iz 1001 noći* do germanskih *Nibelunga*.

Pjesme *pričalice* često imaju bajkovite (i mitologizirane) motive te ih je Maretić obradio desetak. Tako je u motivu nesretne sudbine majke koja je imala devet sinova i kći jedinicu (ili Jelu ili Maru) koja se "udala na daleko". Kako su sva braća poumirala, najmlađi je "oživio" da bi sestru doveo majci da je vidi, i kad se ponovno morao vratiti u carstvo mrtvih, i one su obje umrle. Našao je isti (ili srodan) motiv i u grčkoj i talijanskoj literaturi. U indijskoj kulturnoj tradiciji našao je motiv o *zmiji mladoženji* kao i u pjesmama s tim bajkovitim motivom. Doduše, taj je motiv znatno češći (s različitim *inačicama*) u narodnim pričama pa je vjerojatno da je u pjesme ušao iz proznih priča.

Pokazao je i narodnopjesamske raspone *rodooskvrnuća*, s Edipovim i Elektrinim kompleksom, s paralelama u klasičnoj starini i Bizantskoj kulturi. Za slučaj u našim narodnim pjesmama da se grješnici kaju ističe velik priklon naših pjesama kršćanskome svjetonazoru jer "kršćanskome duhu odgovara...da najstrašniji grijeh velikom se pokorom može okajati" (268).

Motiv da se za veliki ljudski rad/napredak/projekt mora podnijeti iznimna žrtva u narodnim je pjesmama prikazan na više načina, a Maretić ga je interpretativno pokazao u pjesmi "Zidanje Skadra". Zanimljivo je završio interpretaciju tvrdeći: "Da živimo u mitičko doba, držali bismo da su to kazne Božje za ljudsku oholost ili drskost koja hoće i ono da čini što čovjeku nije dano, ili da su to žrtve kojima treba ublažiti bogove zavidljive ljudima za njihov kulturni napredak" (270).

Kao internacionalni motiv naveo je i to kako je u tamnici *glasovit utamničeni*k koji jedini može izvršiti aktualno veliko djelo.

Nekoliko je motiva pronašao paralelnima u mnogim kulturama iz srednjovjekovnih *mirakla* (posebice talijanskih), primjerice vrijednost i snagu *djevojke bez ruku*.

Legendarno je, i *nečuveno*, u nekim pjesmama kad *nevjerna mati – preljubnica* žrtvuje svog sina da bi ugodila preljubniku, ili kada *prahom od stučene glave*, djevojka, kad ga dirne, zatrudnje i porodi glasovit porod (u jednoj je pjesmi rođeni iz tog suodnosa sagradio Carigrad!).

Vrlo je optjecajan motiv kako *vjerna žena* odolijeva svim kušnjama i ostaje doista "vjerna". Pokazao je u jednoj pjesmi kako je Markova žena ostala "vjerna" unatoč tome što ju je zavodio, i raznim trikovima "magijao", iznimno hvalisavi ljubavnik (286-287). Ili motiv da je žena preobučena na muško spasila utamničeni

k, i općenito odnosi između glasovitih utamničeni

k i ženâ (na primjeru Vladimira i Kosare, što je opjevao i Kačić, po motivaciji iz *Ljetopisa popa Dukljanina*) itd.

Maretić je tek tuitamo hvalio *fragmente* takvih motiva/pjesama, a inače je za dobar dio pjesama te motivike rekao da su "od rđava pjevača, koji nije mnogo mislio", i dodaje da bi "*dobar pjevač*" (282) našao bolje rješenje. Njegova koncepcija "dobrih" i "loših" pjevača odnosi se i na njegov stav prema *inačicama* općenito. Zanesen Vukovim djelom (i djelovanjem), koji je našao *pravu mjeru, i stvorio nedosegnute praoblake*, a sve drugo, *varijantno*, jedva da je dostojno spomena, Maretić nije cijenio inače ni bilo kakvo odstupanje od Vukovih manira: da se može, ako je vrstan znalac, intervenirati i popravljati pjesmu. Potonja će usmenoknjiževna teorija i praksa imati sasvim drugi, povoljan, odnos prema inačicama kao sigurnom znaku života usmene književnosti u živoj i prirodnoj komunikaciji.

U zadnjem poglavlju svoga djela, naslovljeno kao "Različne crtice", pokazao je nekoliko motiva, ili formulativnih stilizacija, u narodnim epskim pjesmama koje najčešće proizlaze iz *narodnog života i običaja*. Tako je razradio motiv da se akterima *ljube (bije)le ruke*, da brat ili sestra brata *zovu prezimenom*, opseg *pobratimstva, posestrimstva, kumstva*. Uočio je sudioništvo *vila* u fabuli pjesama, da su akteri često patetični pa i najveći "junaci često plaču" (325), itd.

Pronašao je u raznim obradbama "veliku surovost, okrutnost,...okrutno divljaštvo" kojima su "nagrđene pjesme" (308-314). I takvu je etičku komponentu narodnih pjesama uspoređivao sa sličnim mjestima u svjetskoj literaturi. Tako je rekao i da "na čast služi Homeru što u njega nigdje gotovo nema onakvih nedjela i zvjerstava kao što ih ima u našim narodnim pjesmama" (312). Nastavlja nadalje da "neugodno u našem pjesmama dira obrazovana čitatelja obilna poraba *pogrdnijeh riječi: kuja (=kučka), kurva, kopilan, svinja, pseto...*". Isto je zapazio i porabu *grdnih kletava*, posebice učestalu *da te Bog ubije!* I nastavlja "ali (je) od velike porabe oslabilo joj značenje te se...kašto upotrebljava kao kakav posve bezazlen uzvik, uz koji se ništa zla ne misli" (313).

Rado je komentirao i pojavu nekih stalnih riječi koje imaju i pravo i preneseno značenje, primjerice "knjiga", "srce", "blago" (i kao novac, i stoka, i bogatstvo, i "blago u čizmama", str. 327).

Zaključno: Maretićeva je knjiga *Naša narodna epika* slojevito djelo, književnoteorijski utemeljeno, svojevremeno vrlo utjecajno, u mnogim obradbama aktualo do danas, ali u mnogočemu nije pobliže odredilo ni valoriziralo izrazito hrvatske epske narodne pjesme.

LITERATURA

E. A u e r b a c h, *Mimeza*, Vrhovi svjetske književnosti, Zagreb, 2000.

Stjepan B a n o v i ć, "Motivi iz Odiseje u hrvatskoj narodnoj pjesmi iz Makarskog primorja", *Zbornik za narodni život i običaje*, 35, 1951, str. 139-244.

Jorge Luis B o r g e s, *To umijeće stiha*, Naklada Jesneki i Turk, Zagreb, 2001.

Natko N o d i l o, *Stara vjera Srba i Hrvata*, JAZU, Zagreb, 1880.

T. M a r e t i ć, *Naša narodna epika*, napomene i pogovor Vladan Nedić, Nolit, Beograd, 1966.

Usmena književnost, uredila Maja Bošković-Stulli, Školska knjiga, Zagreb, 1971.

Luka Z i m a, *Figure u našem narodnom pjesništvu*, Zagreb, 1880.

A HUNDRED YEARS FROM MARETIĆ'S BOOK "NAŠA NARODNA EPIKA"

SUMMARY

Author analyzes important aspects of this important book about epic folk poetry, especially its influence on later scholars and its credits in giving epic poetry the primary role in the history of oral literature. Maretić's selection of the texts is examined critically.

KEY WORDS: *epic poetry, oral literature, epic hero, history.*

